

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1976 METAI

LEIDYKLA „MOKSLAS“ • VILNIUS • 1977

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEMICAL BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN HISTORY

1976

VILNIUS

1977

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1976

VILNIUS

1977

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ
ГОД 1976

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МОКСЛАС» • ВИЛЬНИУС • 1977

Redakcinė kolegija

Jonas DOBROVOLSKAS, Vytautas MERKYS, Vacys MI-
LIUS, Giedrė NIUNKIENĖ, Rita STRAZDŪNAITĖ (sek-
retorė), Henrikas ŠADŽIUS, Adolfas TAUTAVIČIUS,
Bronius VAITKEVIČIUS (vyr. redaktorius),
Regina ŽEPKAITĖ (vyr. redaktoriaus pava-
duotoja)

ЕЖЕГОДНИК ИСТОРИИ ЛИТВЫ. ГОД 1976

На литовском языке

Издательство «Мокслас» ЛитССР, г. Вильнюс, 1977 г.

LIETUVOS ISTORIJOS METRAŠTIS. 1976

Redaktorė A. Bendorienė. Viršelis dailininko R. Dichavičiaus. Meninis redaktorius A. Žvilius. Techninė redaktorė A. Vaičiūnaitė. Korektorės: G. Zaščizinskienė, D. Baratinskienė
IB Nr. 1213

Duota rinkti 1977.VIII.4. Pasirašyta spausdinti 1977.XII.14. LV 13049. Popierius: spaudos Nr. 1, form. 70×90^{1/16}. 12,87 sp. l., 16,53 apsk. l. l. Tiražas 1500 egz. Kaina 2 rb 50 kp. Leidykla „Mokslas“, Vilnius, Sierakausko g. 15. Spausdino „Vaizdo“ sp., Vilnius, Strazdelio g. 1. Užsakymo Nr. 2476.

M $\frac{10604-227}{M 854(10)-77}$ Z-77

© LTSR MA Istorijos institutas, 1977

UDK 9(474.5)

DĖL LIETUVOS VALSTIEČIŲ KOVOS POBŪDŽIO BURŽUAZIJOS VALDYMO METAIS

ALDONA GAIGALAITĖ

Valstiečių klasių kovos tyrinėjimas — sudėtingas dalykas. Reikia atskleisti dvilypę valstiečių padėtį ir dvilypį jos vaidmenį kapitalistinėje visuomenėje.

Buržuazinėje visuomenėje valstiečiai nesudaro atskiros klasės. Jie priklauso buržuazijos klasei ir proletariatui. Turtingieji, vidutinieji ir kiti gamintojai tampa kaimo buržuazija — buožėmis, o nusigyvenę — žemės ūkio darbininkais — proletariatu. Kapitalizme tarp valstiečių, išnaudojamųjų ir išnaudotojų, prasideda klasių kova, nes buožės išnaudoja žemės ūkio darbininkus. Be to, imperializmo sąlygomis, vykstant didesnei valstiečių diferenciacijai, prasideda kova ir tarp stambiųjų bei smulkiųjų valstiečių.

Lietuvoje buržuazijos valdymo metais valstiečių padėtis buvo dar sudėtingesnė dėl feodalizmo atgyvenų. Ryškiausia jų — stambioji dvarininčinė žemėvalda ir su ja susijęs valstiečių išnaudojimas. Valstiečių padėtis nulėmė ir jų reikalavimus bei klasių kovos formas ir pobūdį.

Straipsnyje, remiantis archyvine medžiaga, statistika, vadovaujantis marksistine-leninine metodologija, siekiama atskleisti valstiečių padėtis ir jų kovos pobūdžio evoliuciją per buržuazijos valdymo dvidešimtmetį.

Valstiečių kova už galutinį feodalizmo liekanų panaikinimą ir žemę

Buržuazinės valdžios kūrimosi laikotarpiu Lietuvos valstiečių judėjimą revoliucionizavo nors ir neilgai gyvavusi Tarybų valdžia bei jos vykdytos socialinės ekonominės reformos, lietusios taip pat ir žemės ūkį. Todėl, siekdama išsigalėti, buržuazija negalėjo į tai neatsižvelgti: ji siūlė įvairias reformas, pasisakė už dvarų žemių išdalijimą bežemiams ir mažžemiams valstiečiams.

Lietuvoje buvo daug dvarų, likusių be savininkų. 1918 m. pabaigoje Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos įgaliotiniai iš vokiečių okupacinės valdžios buvo perėmę apie 500 dvarų. Buržuazinė valdžia, norė-

dama greičiau gauti iš jų pajamų, ėmė nuomoti dvarų žemę darbininkams ir vietos bežemiams bei mažžemiams valstiečiams. Antai Biržų aps. įgaliotinis 1919 m. liepos mėn. pranešė ministerijai, jog apskrities dvarus jis išnuomojęs darbininkams, kad šie geriau juos prižiūrėtų, ir prašė leidimo parduoti jiems likusius arklius, nes darbininkai geriau juos prižiūrėsia, o be to, turėsia kuo dirbti žemę¹.

1919 m. valstybės žinioje buvusių dvarų ėmė mažėti. Iš Tarybų Rusijos, Lenkijos ir Vakarų Europos valstybių pradėjo grįžti arba savo pretenzijas reikšti buvę feodaliniai dvarininkai. 1919 m. spalio mėn. valdžia dar administravo 300 dvarų, o 1920 m. pavasarį — tik keletą.

Valstiečių ir žemės ūkio darbininkų kova prieš valdžią ir dvarininkus vyko įvairiomis formomis. Valstiečiai organizavo kaimų susirinkimus ir valsčių bei apskričių suvažiavimus, kuriuose aptardavo savo padėtį, ir priimtas rezoliucijas bei pareiškimus siųsdavo valdžiai². Dvarų darbininkai organizavo streikus. Dvaruose kūrėsi darbininkų komitetai. Svarbiausi dvarų darbininkų reikalavimai buvo darbo užmokesčio didinimas, darbo dienos trumpinimas iki 8 valandų, darbo bei gyvenimo sąlygų gerinimas. Labai aštri pasidarė kova prieš dvarų nuomininkų nuvaramą, kuri vykdė grįžę dvarininkai³.

Pagal įstatymus, priimtus iki žemės reformos, žemė buvo atiduodama buvusiems privačių dvarų savininkams, o valstybės ir majoratų žemės jų seniesiems laikytojams buvo negražinamos. Tačiau buržuazinė valdžia ne visuomet laikėsi savo įstatymų: kai kuriems seniesiems valdytojams, iš kurių tikėjosi pagalbos užsienio politikoje, dvarus palikdavo. Dvarų darbininkai protestavo prieš tokį valdžios elgesį: „Jurbarko rajono 900 darbininkų atstovų suvažiavimas 1919 metų spalio mėn. 12 d., remdamasis labai rimtais atstovų pranešimais, kad Jurbarko majoratas Laikiniosios vyriausybės atiduodamas rusų kunigaikščiui Vasilčikovui, vienu balsu nutarė griežčiausiai protestuoti prieš bet kokią kėsiniimąsi gražinti per kraują atimtas iš žmonių ir padovanotas rusų kunigaikščiui Vasilčikovui žemes“⁴. Darbininkai ir darbo valstiečiai kėlė feodalų klasės dvarininkų padarytas skriaudas jų seneliams ir proseneliams, reikalavo atiduoti užgrobtas servitutines žemes, gražinti nuvarytus žemės nuomininkus. Šimtus valstiečių skundų bei pareiškimų galima rasti Žemės ūkio ministerijos, Valstybės tarybos, Ministrų kabineto, kitų buržuazinių įstai-gų fonduose. Pateiksime keletą būdingesnių. Songailiškių k., Pagramančio vls., Tauragės aps., valstietis bežemis J. Dobilas 1919 m. liepos 8 d. skundėsi, kad Songailiškių dvarininkas Urbonavičius iš jo senelio baudiavos laikais atėmęs žemę, ir prašė ją gražinti, nes jis su šeima bežemis ir turįs ieškoti „duonos kąsnelio, kurį atrasti šiuose laikuose dar sunkiau

¹ Lietuvos TSR Centrinis valstybinis archyvas (toliau — CVA), f. 392, ap. 1, b. 107, l. 26.

² Ten pat, l. 235.

³ Ten pat, b. 116, l. 3, 4, 71, 229—232, b. 123, l. 50—51 ir kt. (valstiečių skundai buržuazinei Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijai dėl nuomininkų nuvaramo).

⁴ Lietuvos istorijos šaltiniai (toliau — LIŠ), t. 4. V., 1961, p. 18—19.

yra" ⁵. Ant J. Dobilo prašymo Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos darbuotojo užrašyta, jog atsakymo nesiūsti, nes nesumokėtas žyminis mokestis. 1919 m. birželio 15 d. parašė ministerijai prašymą Teizininkų k., Šventežerio vls., Seinų aps., 10 valstiečių. Jie reikalavo grąžinti dvarininko atimtas servitutines ir daržų žemes, kuriose įsikūręs dvaras, o valstiečiams už minėtas žemes duota prasto miško. Juo valstiečiai irgi negali naudotis, nes miškus perėmęs Miškų departamentas. Valstiečiams siūlyta reikalauti grąžinti žemę per teismą, nes ministerija tą klausimą laikanti atviru iki Steigiamojo seimo sušaukimo ⁶. Valstiečių pareiškimų iš įvairių vietų dėl žemių grąžinimo visa didžiulė byla ⁷.

Kruvinu susirėmimu su policija virto Raudonės vls. valstiečių prašymai ir buržuazinės valdžios abejingumas jiems. 1919 m. pradžioje du pareiškimus vieną po kito Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijai parašė Pupkaimio k., Raudonės vls., Raseinių aps., valstiečiai. Į pirmąjį pareiškimą ministerija atsakė, kad žemės klausimą spręsias Steigiamasis seimas. Tuo ji manė baigusi reikalą (taip ministerija elgdavosi su kitų valstiečių pareiškimais). Tačiau Pupkaimio k. 51 valstietis 1919 m. birželio 7 d. parašė naują pareiškimą, kuriame pažymėjo: „1882 metuose žvėriškai užpuolė su kareiviais ant mūsų Raudonės dvarininkė Zofija Kosterienė ir atplėšė nuo kaimo 170 dešimtinių pievų ir ganyklų, be to, dar apie 15 dešimtinių kalvų ir laukų prie Nemuno. Priduriame dar, kad mes turėjom nuorašą Taikos teisėjo, kur metais anksčiau buvo priteista mums tas skaičius dešimtinių. Tačiau dvarininkė pareikalavo kareivių kirsti ribas per vidurį mūsų ganyklų, o kurie priešinosi, atsidūrė Kauno kalėjime“. Valstiečiai prašė atsiųsti komisiją ginčui išspręsti. Prieš atsakydama į antrąjį pareiškimą, išaiškinti klausimą ministerija pavedė Raseinių—Jurbaroko aps. įgaliotiniui. Pastarasis pranešime ministerijai pažymėjo, kad valstiečių skunde nurodytų žemės ribų ženklų neradęs, jokių planų jie neturi, o dvaro planuose tas žemės plotas priklauso Raudonės dvarininkui. Valstiečių ir dvaro savininko ginčas galys būti išspręstas, gavus plano originalą iš Valstybinio bajorų banko, kur dvaras buvo užstatytas ⁸.

Buržuazinė valdžia Raudonės valstiečių prašymą atidėliojo iki Steigiamojo seimo, todėl, 1920 m. išrinkus Steigiamąjį seimą, dar iki jam susirenkant, valstiečiai nutarė veikti energingai, kad seimas būtų priverstas jų reikalavimą patenkinti. Jie pradėjo savo tėvų žemėje ganyti gyvulius. Apie tai dvaro valdytojas pranešė Raseinių aps. viršininkui ir policijos vadui. Pastarieji kreipėsi į karo komendantą. Į Pupkaimį buvo pasiųstas baudžiamasis būrys. Jis užpuolė žmones, ganančius gyvulius. Stumdydami ir mušdami nusivarė juos į kaimą. Į vieną trobą surinko visus vyrus, sustatė nugaromis prie sienos, mušė šautuvų buožėmis ir reikalavo prisipažinti kaltais. Vėliau tardymas vyko dvare. Sumušti buvo

⁵ CVA, f. 392, ap. 1, b. 74, l. 101—101a.

⁶ Ten pat, b. 123, l. 4—5.

⁷ Ten pat, b. 123. Šioje byloje (334 lapai) sukaupti valstiečių skundai dėl carizmo laikais užgrobtos jų žemės ir kitais klausimais.

⁸ CVA, f. 392, ap. 1, b. 123, l. 79—81.

34 vyrai, tarp jų 70—75 metų senukai. Kareiviai trypė arkliams ir moterims. Žinia apie buržuazinės policijos ir baudžiamojo kareivių būrio susidorojimą su valstiečiais pasiekė seimą. Buvo sudaryta komisija, kuri užpuolėjų nenubaudė, o tik nusistebėjo, kad taip galėjo atsitikti⁹.

Valstiečių nepasitenkinimo priežastis buvo taip pat vadinamasis dar iš feodalinių laikų neišspręstas nuomininkų arba činšininkų klausimas. Buržuazijos valdymo pradžioje dalis dvarų nuomininkų laikė save činšininkais ir kovojo prieš nuovarymą nuo žemės.

Iš to meto valstiečių pareiškimų ministerijai buvo neaišku, kurie jų činšininkai, kurie tik nuomininkai. Pareiškimuose įrodinėjama, jog jie nuomoję žemę seniai, jog tą žemę nuomavę jų tėvai ir seneliai jau daugiau kaip 60—100 metų, ją nori toliau dirbti, nes neturi iš ko pragyventi¹⁰.

Greta to, valstiečiai nuomininkai, kaip ir bežemiai bei mažžemiai, rašė pareiškimus žemei gauti.

1919—1920 m. valstiečiai priešinosi buržuazinės valdžios rekvizicijoms ir mokesčiams. Kraštas buvo karo ir kaizerinių okupantų nualintas. Labai trūko traukiamosios darbo jėgos, nes okupantai vokiečiai, 1919 m. lapkričio 20 d. Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos pranešimu užsienio reikalų ministerijai, iš valstiečių paėmė apie 60% arklių¹¹. Į Vokietiją buvo išgabenti geriausi veisliniai erzilai ir kumelės. Žemaitukų veislės arkliai beveik išnyko. 1919 m. gegužės 10 d. ministerijai skundėsi Čelitų dvaro (Kėdainių aps.) nuomininkai. Jie, 17 šeimų, dirbo 200 dešimtinių Komaro dvarą, teturėdami vokiečių okupantų nerekvizuotus 5 arklius. Juos kariuomenės reikalams norėjo paimti buržuazinė tiekimo valdyba¹². 1919 m. pavasarį ministerija gavo Vosyliškio vls. Kėdainių aps. Valadkaičių, Aukštuolių, Liubarų, Puodžių, Martinaičių kaimų 53 valstiečių skundą. Jie rašė, kad Panevėžio aps. apsaugos viršininkas 1919 m. kovo 23 d. Krašto apsaugos ministerijos rekvizavimo kvitu paėmė iš Aukštuolių k. valstiečio Adolfo Uleko erzilą. Valstiečiai prašė jį gražinti, nes jis veislinis¹³.

Žemės ūkio departamento direktorius 1919 m. balandžio 15 d., kreipdamasis į Vyriausiąją tiekimo valdybą, pažymėjo, kad, vykdant rekvizicijas, galutinai griaunamas žemės ūkis. Jis prašė nerekvizuoti paskutinio arklio, paskutinės karvės, nurodė, kiek palikti pavasario sėjai javų, sėmenų, dobilų ir kitų sėklų¹⁴.

Tačiau, kaip matyti iš faktų, suėmimo komisijos nesilaikė ministerijos nurodymų. Savavaliavo kariškiai ir valdininkai. Skaudvilės aps. įgaliotinis 1919 m. liepos 25 d. pranešė ministerijai daug valstiečių apiplėši-

⁹ Steigiamojo seimo darbai, 1920 m. Pirmoji sesija, 6-asis posėdis.—Kn.: LIŠ, t. 4, p. 52—54.

¹⁰ Steigiamojo seimo darbai, 1920 m. Pirmoji sesija, 7-asis posėdis: CVA, f. 392, ap. 1, b. 123, l. 237—239 ir kt.

¹¹ Ten pat, l. 44.

¹² Ten pat, f. 392, ap. 1, b. 114, l. 33.

¹³ Ten pat, l. 36.

¹⁴ Ten pat, l. 34.

mo faktų. Į Raseinių aps. atsiųstas rekvizuoti arklių karininkas Dragūnas nesilaikė jokių taisyklių. Iš valstiečio nuomininko atėmė paskutinį arklį, ant kelio iškinkė iš vežimo vienintelį žydo pirklio arklį. Įgaliotinis raštą baigė tokiais žodžiais: „Jeigu dar tokie žygiai pasikartos, tai jie gali privesti prie daugel visokių nesusipratimų ir bendro visuomenės judėjimo, kas gali suteikti valstybiniame gyvenime daug nemalonių apsiरेiškimų ir tokiose sunkiose ir netvarkingose visokių rekvizicijų aplinkybėse apie pakitimą žemės ūkio sunku ir manyti“¹⁵.

Kauno ir Rokiškio žemės ūkio draugijų vadovai 1919 m. lapkričio mėn. skundėsi ministerijai, kad rekvizicijos imamos neatsižvelgiant į turimą javų kiekį, žemės kokybę; už skolas parduodamas valstiečių inventorius, per darbymetį jie varinėjami pastočių. Prašoma kariuomenės paimtus daiktus įskaityti į rekvizicijas, pastočių varyti tik vieno valsčiaus ribose, mokesčius ir rekvizavimo kvitus priiminėti valstybės išde¹⁶. Nepasitenkinimui didėjant, buržuazinė valdžia 1921 m. sausio 29 d. priėmė įstatymą, kuriame buvo aptarta rekvizicijų ėmimo tvarka ir jų dydis¹⁷.

Valstiečiai buvo nepatenkinti dideliais valstybiniais mokesčiais. 1919 m. rugpiūčio 8 d. dėl mokesčių ministerijai skundėsi Lentinės k., Šilalės vls., valstiečiai. 1919 m. rugsėjo mėn. skundėsi to paties valsčiaus Beregių k. gyventojai¹⁸. Rašė aktus įgaliotiniai, valstiečių grupės, kaimai ir pavieniai valstiečiai. Pareiškimai ir skundai buvo viena valstiečių kovos formų. Susirinkę valstiečiai aptardavo sunkią savo būklę, ieškodavo išeiities.

Ano meto kaimo gyventojų nuotaikas bandė apibūdinti Marijampolės komendantas. Jo pastebėjimais, stambiujų ūkininkų, buožių nuotaika nebloga. Jie pradeda organizuotis. „Ateityje jie stengsis patraukti prie savęs net smulkesnius ūkininkus ir dalį jiems užjaučiančios kariuomenės ir tokiu būdu kovos su darbininkų klase ir priešvalstybiniais komunistiniais gaivalais“. Vidutiniai valstiečiai politika mažai domisi, jie „beveik visai nesusiorganizavę, skundžias uždėtom ant jų sunkiom rekvizicijom ir iš dalies matyt nepasitenkinimas valdžia; motyvuoja jie tuo, kad valdžia nuo jų daug reikalaujanti, o apie jų gerovę nieko nesirūpinama [...]. Šita grupė mažai dar supranta kaipo savo, taip ir valstybinius reikalus ir lengvai pasiduoda tamsių gaivalų įtakai, katrie stengias minėtą grupę gyventojų išnaudoti tam tikriems savo reikalams“. Darbininkai ir mažžemiai valstiečiai priešingi valdžiai ir „beveik visiems kvepia „Rusų rojus“. Komunistinės santvarkos pranašumu juos įtikina vietiniai komunistai, kurie vadovauja profesinėms organizacijoms. Komunistai valstiečius agituoja ir platina nelegalią literatūrą. Jos plitimui sustabdyti komendantas siūlo griežtas bausmes¹⁹.

¹⁵ Ten pat, l. 82—83.

¹⁶ Ten pat, b. 74, l. 289—289a.

¹⁷ „Vyriausybės žinios“, 1921 vasario 4, Nr. 56.

¹⁸ CVA, f. 392, ap. 1, b. 123, l. 114, 116, 175, 176 ir kt.

¹⁹ LIS, t. 4, p. 95—96.

Lietuvos Komunistų partija turėjo didelę įtaką valstiečiams, ypač bežemiams ir mažžemiams, nes 1918—1919 m. didelėje respublikos dalyje veikė Tarybų valdžia. Ji žemės neišdalijo, tačiau darbo valstietijos padėčiai pagerinti padarė daug. Propaguojamos socializmo idėjos stiprino viltį išsilaisvinti iš nuolatinio skurdo ir išnaudojimo. Teigiamas reikšmės turėjo tai, kad LKP peržiūrėjo savo agrarinę programą. LKP CK 1923 m. rugsėjo plenumas aiškiai pabrėžė, kad socialistinės revoliucijos pergalei pasiekti reikalinga tvirta darbininkų klasės sąjunga su darbo valstiečiais²⁰. Plenumas pasisakė už dvarininkų žemių konfiskavimą ir daugumos jų išdalijimą žemės ūkio darbininkams bei mažžemiams valstiečiams.

Įsisavinę lenininę agrarinę programą ir taktiką darbo valstietijos atžvilgiu, Lietuvos komunistai stiprino savo įtaką kaime. Ji kasmet plėtėsi ir tvirtėjo. Tai akivaizdžiai matyti iš tolesnės valstiečių kovos raidos.

V. Leninas straipsnyje „Į kaimo varguomenę“ kėlė klausimą, kas yra klasių kova, ir atsakė į jį taip: „Tai — tautos vienos dalies kova prieš kitą, beteisių, engiamųjų ir dirbančiųjų masės kova prieš privilegijuotuosius, engėjus ir dykaduonius, samdomųjų darbininkų arba proletarų kova prieš savininkus arba buržuaziją“²¹. Lietuvių buržuazija, siekdama politinės valdžios, propagavo „tautos vienybės“ idėją, kalbėjo apie bendrus visoms lietuvių klasėms ir grupėms uždavinius, žadėjo plačias socialines reformas. Tačiau, atėjusi į valdžią, ji nesiskubino įgyvendinti netgi taip plačiai propaguotos buržuazinės žemės reformos. Buržuazinė valdžia blaškėsi: pirma, ji nenorėjo savo priešininkais padaryti stipriausias ekonomines pozicijas turėjusius dvarininkus bei miesto buržuaziją, antra, siekė stiprinti savo įtaką krašte, susidaryti atramą iš lietuvių buržuazijos. Dėl to, kaip matėme iš aukščiau pateiktų valstiečių kovos faktų, ji neskubėjo vykdyti žemės reformos. Kai valdžios pozicijos sustiprėjo, kai buvo įtvirtinta buržuazijos diktatūra viduje ir pripažinta užsienyje, ji ryžosi įgyvendinti žemės reformą ir kitus mažiau esminius socialinius ekonominius pertvarkymus.

Buržuazinė žemės reforma iš esmės nulėmė valstietijos klasinės kovos turinio pakitimą. Iki jos valstiečiai kovojo dėl žemės su buvusiais feodaliniais dvarininkais ir juos palaikančia buržuazine valdžia, už visų feodalizmo liekanų kaime galutinį panaikinimą.

Valstiečių klasių kovos pobūdis po buržuazinės žemės reformos

1922 m. kovo 29 d. Steigiamasis seimas priėmė žemės reformos įstatymą. Buvo dalijama dvarų žemė, kaimai skirstomi į vienkiemius. Dauguma dvarų buvo išdalyta iki fašistinio perversmo. Žemės reforma kuriam laikui atitraukė kaimo darbo žmonių dėmesį nuo klasių kovos.

²⁰ LKP istorijos apybraiža, t. 2.—„Komunistas“, 1975, Nr. 3, p. 91.

²¹ Leninas V. I. Raštai, t. 6, p. 382.

Po buržuazinės žemės reformos valstietijos padėtis beveik nepagerėjo. Pasikeitė tik jos išnaudotojas. Valstiečių išnaudotoju tapo valstybinis monopolistinis kapitalizmas ir buržuazinė valdžia. Lietuvos valstiečiai tai suvokė pamažu, tačiau suvokę stojo į atvirą ir aktyvią kovą.

Žemės reforma užsitęsė, ji buvo įgyvendinama per visą buržuazijos valdymo laikotarpį. Todėl žemės klausimas valstiečių kovoje užėmė reikšmingą vietą ir priėmus žemės reformos įstatymą. Skirtumas, palyginus su pirmuoju valstiečių kovos laikotarpiu, t. y. iki buržuazinės žemės reformos, tik tas, kad po reformos valstiečiai nuolat kėlė reikalavimus buržuazinei valdžiai.

Po fašistinio perversmo prezidentu tapęs A. Smetona siekė fašistinę diktatūrą pridengti tam tikra demokratizmo iliuzija, 1927 m., išvykęs į provinciją, jis susitikinėjo su vietos valdininkais ir valstiečiais. Iš tų kelionių A. Smetona parsivežė šimtus kolektyvinių ir pavienių valstiečių prašymų. Dauguma jų buvo susiję su žemės reforma. Pagal įstaigas, kurioms atsakyti valstiečių pareiškimai buvo perduoti, sudarėme lentelę (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Prezidento kanceliarijos atsiųstų Žemės ūkio ministerijai valstiečių pareiškimų paskirstymas ministerijos žinyboms *

Eil. Nr.	Žinybos, turėjusios atsakyti į pareiškimus, pavadinimas	Kada gauti ministerijoje pareiškimai ir kiek jų				Iš viso
		1927.VIII.16	1927.IX.1	1927.IX.30	1927.X.6	
1.	Žemės reformos valdyba	78	2	243	64	387
2.	Miškų departamentas	6	7	28	16	57
3.	Žemės tvarkymo departamentas	12	3	5	—	20
4.	Vyriausioji žemės rūšiavimo komisija	4	60	—	—	64
5.	Žemės ūkio departamentas	—	4	15	—	19
Iš viso gauta pareiškimų		100	76	291	80	547

* CVA, f. 392, ap. 1, b. 650, l. 38—66.

Lentelė rodo, kad iš 547 valstiečių pareiškimų 387, arba absoliuti dauguma, buvo dėl žemės reformos. Taigi 1927 m. ir vėliau žemės klausimas daugumai bežemių ir mažžemių valstiečių buvo aktualus. Iš statistikos žinome, kad padavusių pareiškimus žemei gauti iki Steigiamojo seimo 31,5% jos negavo. Procentas didėjo, nes daugėjo gyventojų, skaldėsi šeimos, todėl gilesnės žemės reformos valstiečiai reikalavo visą buržuazijos valdymo laikotarpį.

20 pareiškimų dėl kaimų skirstymo į vienkiemius, kaip rodo duomenys, buvo perduota Žemės tvarkymo departamentui. Vienkiemio ūkininkavimo pranašumus buržuaziniai specialistai plačiai propagavo. Dėl to

dauguma valstiečių, ypač buožės, dėjo viltis į vienkiemį sistemą. Archyvuose yra, keliantis į vienkiemius, nuskriaustų valstiečių pareiškimų. Buržuazinė valdžia į valstiečių pareiškimus, jog, skirstantis į vienkiemius, jiems tekusi blogiausia žemė, nereaguodavo ir siūlydavo kreiptis į teismą²².

Ne iki galo buržuazinė žemės reforma išsprendė servitutų klausimą. Išdalijus dvarus, ginčų su buvusiais feodaliniiais žemvaldžiais Lietuvos valstiečiai lyg ir nebeturėjo, nors pavienių neišspręstų bylų dar liko. Pateiksime tik vieną faktą iš Žemės tvarkymo departamento dokumentų. 1939 m. Švėkšnos vls. Labatmedžių k. 9 valstiečiai rašė vieną po kito pareiškimus Tauragės apygardos žemės tvarkytojui, prašydami išskirstyti jų žemę į vienkiemius. Žemės tvarkytojas nurodė, jog kaimo skirstymas atidėliojamas todėl, kad neišspręstas ginčas dėl bendros su Vilkėnų dvaru ganyklos. 1939 m. ginčas buvo išspręstas, ribos su dvaru nustatytos ir 1940 m. pradžioje pradėtas kaimo skirstymas į vienkiemius²³.

Miškus ir vandenį perėmus valstybei, valstiečiai ir toliau norėjo naudotis buvusiomis ganyklomis, girdyklomis ir kitomis naudenomis, perėjusiomis į Miškų departamento žinią. Kaip matyti iš 1 lentelės, valstiečiai šiais klausimais rašė pareiškimus Miškų departamentui. Tie 57 A. Smetonos gauti pareiškimai — ne vienintelis faktas. Jų buvo daug. Savo teisių valstiečiai ieškojo ir teismuose. Siekdama išlupti kiek galima daugiau pajamų, buržuazinė valdžia nuomodavo ežerus, tvenkinius ir kitus vandens telkinius, be leidimų neleisdavo miškuose riešutauti, grybauti, reikėdavo mokėti už gyvulių ganymą ir pan. Ji stengėsi riboti valstiečių turėtas teises į miškus ir vandenį. Dėl servitutų išlaikymo 1926—1927 m. bylinėjosi Varnių k., Pažaislio vls., Kauno aps., gyventojai. Jie reikalavo pripažinti kaimui 24 ha ganyklą, kuria naudojosi apie 40 metų. Miškų departamentas ganyklą išdalijo eiguliams. Valstiečiai kreipėsi į Kauno aps. V nuovados Taikos teisėją, kuris 1926 m. spalio 2 d. sprendimu ganyklą pripažino valstiečiams. Tačiau to nepripažino Kauno miškų urėdas ir Miškų departamentas. Jie reikalavo, kad Žemės ūkio ministerijos juriskonsultas teismo nutarimą panaikintų. Ministerijos juriskonsultūros skyrius 1927 m. liepos 4 d. parašė Kauno apygardos teismui protestą dėl 1926 m. spalio 2 d. sprendimo, įrodinėdamas, kad tie 24 ha yra valstybės nuosavybė, visą laiką buvusi Miškų departamente žinioje. Daug dokumentų teismui pateikė departamentas ir Varnių k. valstiečiai. Iš jų matyti, kad minėta ganykla priklausė Pažaislio vienuolynui, o valstiečiai ja naudojos nuomos teisėmis. Ministerijos teigimu, 1918 m. miškas buvo nusavintas, tačiau Privatinių miškų perėmimo komisijai aktu perduotas tik 1926 m. lapkričio 19 d., t. y. po to, kai ginčijamas plotas buvo priteistas Varnių k. valstiečiams. Be to, 1923 m. sudarytame Pažaislio miško plane šios ganyklos nepriskirtos miškui. Tiesa buvo valstiečių pusėje, tačiau ministerijos juristai įrodė, kad valstiečiai,

²² CVA, f. 392, ap. 1, b. 123, l. 14—15.

²³ CVA, f. 392, ap. 8, b. 3, l. 21—23 ir kt.

kaip mažžemiai, gavo žemės iš Pažaislio dvaro, 1925—1926 m. išsiskirstė į vienkiemius ir jų reikalavimas nepagrįstas. 1927 m. lapkričio 22 d. Kauno apygardos teismas panaikino 1926 m. spalio 2 d. Kauno aps. V nuovados Taikos teisėjo sprendimą ir 24 ha ginčijamos žemės pripažino Miškų departamentui. Iš valstiečių buvo atiteista 377 lt teismo išlaidų Žemės ūkio ministerijai, 253 lt teismo mokesčio valstybės išdui ir 71,40 lt žyminio mokesčio. Šią sumą turėjo sumokėti 14 Varnių k. valstiečių²⁴.

Valstiečiai stengėsi išlaikyti miško, ganiavos ir kitus servitutus, užgrobtus anksčiau dvarininkų. Valstiečių reikalavimai ir „savavaliavimai“, naudojantis tomis žemėmis, nedavė ramybės valdžiai — Miškų departamentui. 1928 m. sausio 3 d. Miškų departamentas išsiuntinėjo urėdams raštą, kuriame pažymėjo, kad Žemės ūkio ministerija gauna valstiečių skundų, jog miškų urėdijos, „nežiūrėdamos neabejotinų dokumentų, trukdo naudotis servitutais“. Rašte primenamas 1927 m. gegužės 28 d. aplinkraštis, kuriame nurodyta, kad „miško medžiagos bei ganiavos ir bendrųjų ganyklų teisių servitutų turėtojams, pristacius miškų urėdams likvidacijos tableles ar kitokius tolygius dokumentus, pakankamai įrodžius kalbamas teises, netrukdyti naudotis servitutais ir bendromis ganyklomis, o taip pat neužtesinėti bylų apie kalbamų teisių likvidavimą“²⁵.

Servitutai, vykdant žemės reformą, miškų taksaciją ir kitus darbus, buvo pamažu likviduojami. Tačiau, miškų taksacijai užsitęsęs, tas procesas taip pat truko ilgai. Tik 1936 m. visiškai uždrausta ganiava miškuose²⁶.

Taigi iš feodalizmo laikų likę servitutai Lietuvos valstiečių kovoje buvo aktualūs ir buržuazijos valdymo metais. Tik dabar valstiečių išnaudotoju tapusi buržuazinė valdžia servitutines žemes jungė prie valstybinių miškų, nes miškai valstybės biudžetui duodavo nuo penktadalio iki ketvirtadalio metinių pajamų.

Po buržuazinės žemės reformos valstiečių kova dėl žemės pasidarė nebe tokia svarbi, svarbiausia tapo žemę išlaikyti, kovoti prieš finansinį kapitalą, monopolistinius prekybinius susivienijimus, kuriuos palaikė buržuazinė valdžia. Išsiplėtė, ypač nuo 1930 m., antrasis socialinis karas — darbo valstietijos kova prieš buržuaziją.

Valstiečių kovos prieš monopolistinį kapitalą ir buržuazijos valdžią priežastys

Kaip valstybinio monopolistinio kapitalo priespaudą pajuto valstiečiai naujakuriai, lietuvių tarybinėje istoriografijoje atskleista plačiai²⁷. Tą medžiagą galima papildyti daugybe naujų dokumentų iš buržuazinės val-

²⁴ CVA, f. 392, ap. 1, b. 1218, l. 6—63.

²⁵ CVA, f. R-1571, ap. 1, b. 1, l. 4.

²⁶ Miškų departamento metraštis, 1918—1938 m. K., 1940, p. 35.

²⁷ Žiu g ž d a J. Lietuvos kaimo darbo žmonių kova dėl žemės buržuazijos viešpatavimo metais. V., 1952; Lietuvos TSR istorija, t. 3. V., 1965; Gregorauskas M. Tarybų Lietuvos žemės ūkis. 1940—1960. V., 1960; Tamošiūnas J. Lietuvos žemės ūkio raida ir jos problemos. V., 1974.

džios įstaigų archyvų. Akcentuoti reiktų tik viena. Stengdamiesi įsikurti ir prisitaikyti prie pasaulinės kapitalistinės rinkos konjunktūros, Lietuvos valstiečiai skolinosi Žemės ir kituose bankuose, smulkaus kredito banke-
liuose, vieni pas kitus. Naujakuriams ir nukentėjusiems nuo įvairių sti-
chinių nelaimių valstiečiams valdžia teikė paskolas, imdama didelius pro-
centus ir, kaip užstatą, nekilnojamąjį turtą — žemę. Laiku nesumokėjus
tam tikros dalies skolos, skola didėdavo, o laiku nesumokėjus visos sko-
los, valstiečio turtą bankas parduodavo iš varžytinių. Varžytinių labai
padaugėjo ekonominės krizės metais, kai mokesčiai ir skolos liko tokie
patys, o žemės ūkio produktų kainos smarkiai krito. Iki 1930 m. 35,4%
naujakurių sklypų jau buvo parduota, o 1937 m. parduota 45%²⁸. Kas-
met iš varžytinių būdavo parduodama iki 1000 ūkių, kurių skolos siekė
4—7 mln. litų²⁹. Naujakurių padėtis atsispindi ir antstolių veikloje. An-
tai Biržų apylinkės ir liaudies teismo antstolio 1925—1940 m. bylų apy-
rašė yra 573 bylos. Iš jų dėl įpėdinystės, nuosavybės atstatymo, pasogos
ir kraičio — 60 bylų, dėl išgyvendinimo ir nuomos — 9 bylos, piniginių
ieškinių už skolas — 32 bylos, turto aprašymo už skolas — 151 byla ir
turto išvaržymo — 307 bylos³⁰. Duomenys be komentarų atskleidžia ant-
stolio darbo turinį: 53,57% bylų buvo dėl turto išvaržymo ir 26,35% dėl
turto aprašymo. Teismuose pardavimo iš varžytinių ir turto aprašymo by-
lų procentas kiek mažesnis, nes čia buvo svarstomi įvairesni klausimai.

Prie varžytinių slenksčio valstiečius atvesdavo ne tik paskolos, bet
ir mokesčiai. Ekonomistas A. Žilėnas išaiškino, kad, nors valstybiniai že-
mės mokesčiai buvo nustatyti pagal žemės rūšį, jie buvo diferencijuojami
pagal miestų zonas, pagaliau, po Užnemunės valstiečių streiko 10%
sumažinti, tačiau buržuazijos valdymo metais ne mažėjo, o vis didėjo.
Valstiečiai mokėjo darbo pajamų mokestį. Neretai mokestis sudarė ir tam
tikrą būtinojo produkto dalį. Tuo tarpu buožių ūkiai mokestį mokėjo iš
pridedamosios vertės. Be to, buožėms dalis mokesčio grįždavo per pri-
mokėjimus žemės ūkio produktų kainoms palaikyti³¹.

Mokesčių nustatymui didelės reikšmės turėjo žemės rūšis, dėl to vals-
tiečiai kovojo už teisingą žemės rūšies nustatymą. Kaip matyti iš 1 len-
telės, važinėdamas po respubliką, A. Smetona 1927 m. gavo 64 valstiečių
skundus ir prašymus dėl žemės rūšiavimo. Valstiečiai prašė perrūšiuoti
žemę po melioracijos, daliai dirbamos žemės tapus grioviais, po įvairių
stichinių nelaimių: paplovus šlaitus, užnešus smėliu derlingą lauką ir pan.
Vyriausioji žemės rūšiavimo komisija į valstiečių skundus ir prašymus
paprastai atsakydavo, kad skundas nepagrįstas.

Greitai reagavo Žemės ūkio ministerija tik į Užulėnio k., Taujėnų vls.,
Ukmergės aps., 1933 m. liepos 8 d. 8 valstiečių pareiškimą, kurį pasirašė

²⁸ „Žemės ūkis“, 1937, Nr. 11—12, p. 480.

²⁹ Lietuvos TSR istorija, t. 3. V., 1965, p. 221.

³⁰ CVA, f. 1387, ap. 6.

³¹ Žilėnas A. Valstietijos apmokestinimo teorija ir praktika kapitalizmo sąlygo-
mis.—„Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų Mokslo darbai. Ekonomika“, t. 5, sąs. 1. V.,
1964, p. 41.

ir A. Smetonos sesuo J. Smetonaitė. Jie prašė perrūšiuoti žemę, kaimą išskirsčius į vienkiemius. Nors vietos valdžia įrodinėjo, kad valstiečių prašymas nepagrįstas, žemę buvo įsakyta tuoj pat perrūšiuoti³².

Tuo tarpu kitaip buvo reaguota į Kauksnujų k., Stačiūnų vls., Šiaulių aps., valstiečių 1933 m. rugsėjo 14 d. pareiškimą. Valstiečiai įrodinėjo, kad po to, kai 1930 m. jie išsiskirstė į vienkiemius, jų žemės rūšis pasikeitė, o mokesčiai liko senieji (kai kuriems valstiečiams teko III ir IV rūšies žemė). Žemę perrūšiuoti jie prašė apskrities žemės rūšiavimo komisiją, bet ji pareiškimą atmetusi. Atmetė valstiečių prašymą ir Vyriausioji žemės komisija. Kauksnujų k. valstiečiams buvo atsakyta, kad išsiskirsčius kaimams į vienkiemius, žemės rūšis nustatoma proporcingai kiekvienam pagal bendrą viso kaimo žemės rūšį. Tik baigus rūšiuoti visą žemę, bus svarstomas išsiskirsčiusių į vienkiemius kaimų žemės perrūšiavimas³³. Kalniškių k., Plungės vls., Telšių aps., valstiečiai net 5,5 metų ieškojo teisybės valdžios įstaigose³⁴. Juo labiau sunkėjo valstiečių padėtis ryšium su pasauline ekonomine krize, tuo daugiau valstiečių pareiškimų, reikalaujančių perrūšiuoti kaimų žemę, gaudavo Vyriausioji žemės rūšiavimo komisija. Valstiečių pareiškimai, gauti 1935 m. gruodžio mėn.—1936 m. lapkričio mėn., sudaro 649 puslapių bylą³⁵.

Mokesčių nepriemokos didėjo dėl nepalankių klimatinių sąlygų, stichinių nelaimių. Sunkūs Lietuvos valstiečiams buvo 1924 ir ypač 1928 metai. Nukentėjusiems nuo nederliaus valdžia teikė paskolas grūdais ir pinigais. Tačiau tos paskolos nepalengvino daugelio valstiečių padėties, o atvirksčiai — paskubino jų ūkių likvidavimą, nes greitai prasidėjo pasaulinė ekonominė krizė ir buvusios žemės ūkio produktų kainos dar labiau krito. 1935 m. grūdų kainos sudarė tik 26,4% 1925—1928 m. kainų. Kiek mažiau nukrito pieno ir bekono kainos. Bekonų auginimas ir pieno gamyba imta plėsti Lietuvoje nuo 1926 m., didėjant tų produktų poreikavimui Anglijos ir Vokietijos rinkose. Imperialistinės šalys krizės sunkumų dalį stengėsi suversti mažiems silpnesniems kraštams. Jos pradėjo riboti įvežimą: leido įvežti tik iš tų kraštų, kurie pirko jų pramonės gaminius. Tokia politika atsiliepė Lietuvos valstiečių padėčiai. 1933—1935 m. ji ypač pasunkėjo: Vokietija beveik visai atsisakė pirktis žemės ūkio produktų Lietuvoje, o Anglija, turėdama galvoje tai, kad Lietuvos pirkliai nepakankamai pirko jos brangių pramoninių prekių, sumažino Lietuvos bekono importą nuo 4,78% (bendro bekono importo) 1932 m. iki 2,80% 1934 metais³⁶. Tuo tarpu buržuazinė valdžia ir „Maitas“ skatino bekonų auginimą. Kilo sunkumų juos realizuoti. Prie supirkimo punktų susidarydavo didžiausios eilės. Valstiečiai į juos išsiruošdavo iš vakaro. Supirkinėtojai kyšininkavo, nustatydavo žemesnę rūšį. Iš

³² CVA, f. 392, ap. 1, b. 788, l. 4.

³³ Ten pat, b. 788, l. 5

³⁴ Ten pat, l. 19—20.

³⁵ CVA, f. 392, ap. 1, b. 819.

³⁶ CVA, f. 383, ap. 9, b. 12, l. 23—24 (1934 m. vasario 26 d. Anglijos atstovo T. Prestono nota Lietuvos vyriausybei).

valstiečių skundų Žemės ūkio ministerijai matyti, kad priėmimo punktuose kildavo valstiečių susirėmimų su priėmėjais, netgi iki kraujo praliejimo³⁷. Jau 1930 m. žemės ūkio ministras kreipėsi į Žemės ūkio rūmus, prašydamas, jog kiaulių supirkimo dienomis vietose būtų apskričių bei rajonų agronomai ir prižiūrėtų supirkimo agentus, kad šie valstiečiams mokėtų nustatytą kainą; kilus nusiskundimams, paaiškintų bekonų supirkimo tvarką ir tikslą³⁸.

Žemės ūkio ministerija kreipėsi į Piliečių apsaugos departamentą, kad kiaulių supirkimo dienomis supirkimo vietose būtų policija. Piliečių apsaugos departamento direktorius, vykdydamas Žemės ūkio ministerijos prašymą, savo ruožtu davė nurodymą apskričių viršininkams ir geležinkelio policijai, „kad tais atvejais, kada viešai susirenka didesnis žmonių skaičius (turgai, kiaulių supirkimai ir t. t.), policija privalo dalyvauti ir prižiūrėti tvarkos“³⁹. Tačiau buržuazinių valdininkų savavaliavimai nesiliovė.

Valstiečių kovos prieš monopolistinį kapitalą pakilimas

Pasaulinės ekonominės krizės metais Lietuvos valstiečių kovos pobūdis keitėsi. Nuo pareiškimų ir skundų rašymų, bylinėjimosi jie perėjo prie atviros kovos prieš buržuazinę valdžią, prieš antstolius, varžytynes, išvaržomo turto pirkėjus — buožes ir buržuazinius valdininkus. Kovos kelią nurodė Lietuvos Komunistų partija. 1930 m. kovo mėn. LKP CK atsišaukime į valstiečius rašoma: „Šaukit kaimo biednuolių, vargingųjų valstiečių susirinkimus, aptarkit ten savo reikalus, protestuokit prieš fašistų puolimą ant kaimo biednuomenės, rinkit komitetus kovai prieš kaimo biednuomenės ūkių licitaciją. Taisykit demonstracijas ir eikit protestuoti prieš valdžios įstaigų, savivaldybių, teismų, antstolių namus. Visur teskamba mūsų kovos reikalavimai: *Paliuosavimas kaimo biednuomenės nuo mokesčių mokėjimo ir skolų grąžinimo! Uždraudimas licituot biednuomenės turtą už neužmokėtus mokesčius ir negrąžintas skolas!*“⁴⁰

1933 m. birželio 10 d. kruvinas valstiečių susirėmimas įvyko Aleksių k., Alsėdžių vls. Birželio 1 d. buvo išmestas iš ūkio valstietis J. Songaila. Ūkį iš varžytinių nupirko anksčiau jam skolinęs pinigų Dibulskis. Aleksių k. valstiečiai užpuolė Dibulskį, reikalaudami išsikraustyti. Pastarasis, pasikvietęs keletą ginkluotų šaulių, pradėjo atsišaudyti. Du valstiečiai, K. Lenis ir F. Pagojus, buvo sužeisti. Pastarasis po pusvalandžio mirė. Tai kaimo gyventojus dar labiau sukiršino. Iš Alsėdžių buvo iškviesta policija, kuri išsklaidė valstiečius⁴¹. 1934 m. pradžioje valstiečiai

³⁷ CVA, f. 392, ap. 1, b. 742, l. 244.

³⁸ Ten pat, l. 92.

³⁹ Ten pat, l. 244.

⁴⁰ Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimai, t. 3. 1930—1934. V., 1964, p. 30.

⁴¹ LIŠ, t. 4, p. 471.

išvijo į Baronų k., Subačiaus vls., Panevėžio aps., atvykusį antstolį su policija aprašyti valstiečio turto⁴².

Valstiečių kova už savo padėties pagerinimą privertė buržuazinę valdžią manevruoti, daryti tam tikrų nuolaidų. 1933 m. ji vėl atidėjo 1928 m. nederliaus paskolos grąžinimą, o 1934 m. vasario 1 d. paskelbė valstiečių skolų mokėjimą palengvinantį įstatymą, kuriuo buvo šiek tiek stabdomos varžytynės⁴³.

Tačiau minimalios reformos nesulaikė valstiečių nuo masinės kovos prieš buržuazinę valdžią, prieš prekybinius monopolistinius susivienijimus. Ryškus pavyzdys — Užnemunės valstiečių sukilimas-streikas. Jis teisėtai laikomas Lietuvos valstiečių kovos aukščiausiu pakilimu. Užnemunės valstiečių streikas lietuvių tarybinėje istoriografijoje analizuotas bei įvertintas, dėl to plačiau apie jį nekalbėsime⁴⁴. Viena tik reikia pažymėti, kad jis atskleidė galutinį plačiųjų valstiečių masių nusivylimą buržuazine santvarka, paskatino valstietiją giliau domėtis socializmu, Komunistų partijos propaguojamomis idėjomis.

Lietuvos Komunistų partijos įtaką valstietijai rodo duomenys apie buržuazijos teismų organų taikytas represijas. Partijos istorijos instituto prie LKP CK darbuotojų apskaičiavimais, už revoliucinę ir antifašistinę veiklą 1927—1940 m. bausti 8696 asmenys, iš jų 2905 kaimo gyventojai. Jie sudarė 33,4% baustųjų; 1610 baustųjų buvo valstiečiai, tai sudarė 18,5% represuotųjų. Iš 1610 valstiečių 384, arba 23,9%, represuoti už komunistinę veiklą, 1048, arba 65,1%, — už dalyvavimą 1935 m. valstiečių streike ir 178, arba 11,0%, — už veiklą socialdemokratų partijoje⁴⁵. Po valstiečių streiko Užnemunėje sumažėjo buržuazinių partijų įtaka ne tik vidutiniajai valstietijai, bet ir tam tikriems pasiturinčiosios valstietijos sluoksniams.

Po pasaulinės ekonominės krizės sumažėjus bekonų eksportui į Angliją, dėl realizacijos sunkumų jų buvo mažiau ir auginama. Didėjo sviesto gamyba, nes jo importo Anglija nemažino, be to, buvo rasta naujų rinkų.

Archyvuose išliko didelė Kriukų pieninės byla, kurią sprendė kelios buržuazinės centro ir vietos įstaigos. Ji atspindi fašistinės valdžios poli-

⁴² „Tiesa“, 1934 vasario, Nr. 2.

⁴³ „Vyriausybės žinios“, 1933 spalio 31, Nr. 428; 1934 vasario 1, Nr. 435.

⁴⁴ Sniečkus A. Valstiečių kova Lietuvoje 1935 metais. — Kn.: Revoliucinis judėjimas Lietuvoje. V., 1957; Leonavičius J., Maksimavičius J. Valstiečių streikas Suvalkijoje ir Dzūkijoje 1935 metais. V., 1958; Gaigalaitė A. Lietuvos ir kitų kapitalistinių šalių valstiečių streikų pobūdis imperializmo periode. — Lietuvos TSR MA darbai, A serija“, t. 2 (11). V., 1961, p. 201—216; Гайгалайте А. Забастовка крестьян в Литве в 1935 г. — «Ежегодник аграрной истории Восточной Европы, 1960 г.» Киев, 1962, с. 547—556; Себеженковайтė Т. Lietuvos KP kova už darbininkų ir valstiečių sąjungos sukūrimą 1935—1940 metais. V., 1969 (kand. dis.), ir kt.

⁴⁵ Синкявичюс В. В. Политическая и организационная деятельность коммунистической партии среди крестьян в годы фашистской диктатуры (1927—1940). Автореферат канд. дис. Вильнюс, 1976, с. 18.

tiką, keičiant valstiečių išnaudojimo formas. Matydama, kad varžytynės neduoda lauktų rezultatų, nuo 1935 m. spalio mėn. buržuazinė valdžia mokesčių ir skolų nepriemokų pradėjo ieškoti, areštuodama valstiečių pajamas. Antai 1936 m. sausio 1 d. Šiaulių miesto ir apskrities viršininkas pavedė Kriukų miestelio nuovados viršininkui išieškoti iš valsčiaus gyventojų įvairių mokesčių ir baudų už 104 727,48 lt, uždedant areštą valstiečių gaunamoms pajamoms už pieną. Kriukų nuovados viršininkas 1936 m. kovo 20 d. pranešė pieninei sąrašą valstiečių, kurie nesumokėję 77 584,49 lt žemės mokesčio. Rašte sakoma, kad jie nesumokėję mokesčių už daugelį metų, kai kurie net nuo 1928 metų. Nurodydamas atitinkamus įstatymus, nuovados viršininkas reikalavo, mokant už pieną, pinigus sulaukyti ir pasiūsti jam⁴⁶. Kriukų pieno perdirbimo bendrovės valdyba kreipėsi į „Pienocentrą“ ir Žemės ūkio rūmus, pažymėdama, kad nuovados viršininkas tokiais reikalavimais sukėlia daug rūpesčių. Bendrovė pieno statytojams, kurių pienui uždėtas areštas, negalinti duoti ir kreditą sviesto, pasukų, bidonų, vatos, sėlenų. Bendrovės žinioje esantis malūnas neteksias darbo, nes dalis valstiečių negalėsia malti grūdų ir kreditą. Pieno statytojai pradėsia bėgti ir kitas pienines, vešią pieną ne savo vardu arba visai nebevešią pieną ir pienines. Dėl to bendrovė turėsianti daug nuostolių. Rašto pabaigoje prašoma areštą nuimti arba jį uždėti vienu metu visose Lietuvos pieninėse. Pieninės kreipimasis į „Pienocentrą“ ir Žemės ūkio rūmus liko be atsako. Todėl 1936 m. birželio 23 d. pieninės valdyba parašė raštą prezidentui. Jame nurodoma, kad bendrovė kredituoja valstiečius, išigyjant pieno gamybai reikalingus įrengimus, perkant trąšas, cukrinių runkelių sėklą, geresnės veislės gyvulius, įrengiant kultūrinės ganyklas. Tuo tarpu areštas pinigų, gaunamų už pieną, neleidžia ūkiui kilti. A. Smetona ant Kriukų pieninės bendrovės valdybos rašto užrašė: „Ištirti ir man pranešti, kaip tikrai yra ir kaip galima būtų padaryti šiuo prašymu“⁴⁷. Žemės ūkio ministras S. Putvinskis, gavęs raštą iš prezidento, kreipėsi į finansų ministrą, prašydamas „suvienodinti pinigų, priklausančių už pieną, areštavimo tvarką“⁴⁸. Areštuoti tik 50% pajamų ir neuždėti arešto dar nepristatytam pienui.

Spalio 30 d. Kriukų nuovados viršininkas ramino savo aukštesnius viršininkus, kad areštas davęs rezultatų, areštuojama 50% pajamų, surinkta 5000 lt.

Gavęs tokią medžiagą, vidaus reikalų ministras 1937 m. vasario 12 d. pranešė žemės ūkio ministrui, pareikšdamas, kad „policija, kreipdama išieškojimą ir pajamas iš pieno, elgiasi teisėtai ir tikslingai“⁴⁹. Jis kartu su finansų ministru pareiškė, kad nėra reikalo mokesčių išieškojimą keisti⁵⁰.

⁴⁶ CVA, f. 392, ap. 1, b. 850, l. 22.

⁴⁷ Ten pat, l. 19.

⁴⁸ Ten pat, l. 16.

⁴⁹ Ten pat, l. 9.

⁵⁰ Ten pat, l. 5.

Gaminusius rinkai pieną valstiečius (daugiau kaip pusė visų Lietuvos valstiečių) stambioji buržuazija išnaudojo per pienines ir kitais būdais. Pieno perdirbimo bendrovių nariai ir vadovai paprastai būdavo buožės. Darbo valstiečių stengdavosi nepriimti nariais ir neįsileisti į valdybas, nes nariams už pristatytų riebalų kilogramą buvo mokama 0,2 ct daugiau, veltui gražinamas liesas pienas. Premijas ir pelną jie išsidalydavo. Maldenių pieno perdirbimo bendrovė, Jonišio vls., Šiaulių aps., turėjo 300 pieno statytojų, iš jų 44 buvo nariai. 1938 m. pradžioje prašėsi priimami dar 55 nauji nariai, o priimti tik 32; kiti nebuvo priimti, nes bendrovės nariai bijojo konkurencijos⁵¹. Archyvuose fonduose yra daug valstiečių prašymų priimti juos pieno perdirbimo bendrovių nariais, tačiau ministerija atsakydavo, kad ji esanti tik priežiūros organas, o ką priimti,— bendrovių reikalas⁵².

Mažžemiai ir dalis vidutinių valstiečių, kurie iš karto nesugebėjo prisitaikyti prie rinkos reikalavimų ir gamybos konjunktūros, liko nustumti ir turėjo gamybą tvarkyti natūralinio ūkio pagrindais. Jų ūkinės galimybės buvo ribojamos: jie negalėdavo sudarinėti sutarčių. Pastačius Marijampolėje ir Pavenčiuose cukraus fabrikus, pelninga tapo auginti cukrinius runkelius. Valstiečiai, sudarę sutartis, kėlė savo gamybą, nes gaudavo už runkelius papildomų pajamų, taip pat išspaudų, melaso. Papildę savo pašarų bazę, jie galėjo auginti daugiau bekonų, laikyti daugiau galvijų. Tačiau fabrikas sudarinėjo sutartis toli gražu ne su visais valstiečiais, nors jie gyveno ir greta fabriko⁵³, nes su stambiaisiais gamintojais sudaryti sutartį dažnai būdavo patogiau.

Prie valstiečių nepasitenkinimo prisidėjo nuo 1934 m. vasaros įvesta atskirų seniūnijų valstiečių ūkių priežiūra. Ją vykdė vietos agronomai. Jie nurodinėjo valstiečiams, kada ir kaip arti, ką sėti, kada piauti, kaip laikyti derlių ir pan. Valstiečiai tą priežiūrą suprato kaip jų ūkinės veiklos varžymą ir jai priešinosi⁵⁴.

Išnaudojamos valstiečių masės kova prieš kaimo buožiją, ištikimą buržuazinės valdžios ramstį, ne visada buvo pakankamai nuosekli ir organizuota. Nepavykus Užnemunės valstiečių streikui, iš dalies jau prieš streiką, per jį ir po jo visoje Lietuvoje dažnu reiškiniu, ypač rudenį, tapo neapkenčiamų išnaudotojų ūkių deginimas. Buožių ūkiai 1935—1939 m. buvo deginami visame krašte, ypač Užnemunėje ir Šiaurės Lietuvoje, kur buvo labiausiai išsigalėję prekybiniai piniginiai santykiai, kur monopolistinis kapitalas negailestingiausiai išnaudojo darbo valstiečius ir žemės ūkio darbininkus⁵⁵.

⁵¹ Ten pat, l. 368.

⁵² Ten pat, l. 367.

⁵³ Ten pat, b. 843, l. 117.

⁵⁴ Ten pat, b. 1986, l. 46—48 ir kt. Agronomų ataskaitos apie valstiečių ūkių priežiūrą.

⁵⁵ CVA, f. 923, ap. 1, b. 903, l. 397; b. 907, l. 96, 141a, 142; b. 983, l. 88; b. 1025, l. 146a—147. (Šiose archyvinėse Ministrų kabineto bylose sukaupta dokumentacija apie sudegintų buožių ūkių šėlpimą iš valstybės išdo.)

Išvados

1. Lietuvos valstiečiai buržuazijos valdymo metais savo kailiu patyrė ir pergyveno tai, ką kitų šalių valstiečiai patyrė per šimtmečius. Jie baigė kovą su buvusiais feodaliniais dvarininkais bei feodalizmo liekanomis, padėjo įtvirtinti kapitalistinius santykius žemės ūkyje, patyrė vietinės ir užsienio imperialistinės buržuazijos išnaudojimą ir pakilo į kovą prieš valstybinį monopolistinį kapitalą.

2. Lietuvos valstiečių sąmonėje esminiai pakitimai įvyko pasaulinės ekonominės krizės metais. Lietuva — žemės ūkio kraštas, jos gamyba priklausė nuo imperialistinių užsienio valstybių rinkos. Dėl to svarbiausiu valstiečių išnaudotoju tapo buržuazinės valdžios remiamos monopolistinės prekybinės organizacijos („Pienocentras“, „Maistas“, „Lietūkis“, „Linas“) ir finansinis kapitalas — Žemės ir kt. bankai, kurie savo ruožtu buvo priklausomi nuo Anglijos ir Vokietijos imperialistų.

3. Valstiečių kova vyko įvairiomis formomis, naudojamomis imperikalizmo sąlygomis. Ir pirmojo, ir antrojo socialinių karų laikotarpiais jie rašė kolektyvinius ir pavienius prašymus bei skundus buržuazinės valdžios įstaigoms, bylinėjosi su dvarininkais, vėliau buožėmis ir buržuazinės valdžios įstaigomis, jėga gynė savo padėtį ir teises. Pagaliau pasaulinės ekonominės krizės metais pasinaudojo darbininkų klasės metodu — streiku. Užnemunės valstiečių streikas buvo valstiečių kovos pakilimo viršūnė. Po to valstiečių prašymų ir skundų sumažėjo, nes galutinai paaiškėjo, kas jų priešas. Pareiškimus rašė buožės, kurie siekė įtvirtinti savo, kaip mažžemių ir vidutinių valstiečių išnaudotojų, padėtį. Buožių išnaudojami valstiečiai ėmė deginti buožių ūkius, turtą, naikinti gyvulius. Toji kova, kaip nurodė V. Leninas, ne visada yra neorganizuotumo ar silpnumo rezultatas, ji rodo kariaujančiojo pasipiktinimą ir kerštą (V. L e n i n a s. Raštai, t. 11, p. 100).

4. Valstiečių sąmonės brandimui, jų kovos augimui lemiamos reikšmės turėjo Lietuvos Komunistų partijos darbas tarp valstiečių. Komunistų uždaviniai, nurodė V. Leninas, valstiečių judėjimo atžvilgiu sudėtingi. Tą judėjimą, pirma, reikėjo „be sąlygų remti ir stumti jį į priekį, kiek jis yra revoliucinis demokratinis judėjimas“. Antra, organizuojant kaimo darbo žmones, reikėjo nenukrypstamai laikytis klasinio, proletarinio požiūrio, aiškinti jiems prieštarigus kaimo buržuazijos ir pagrindinės valstiečių masės interesus, nurodyti, „kad išsivadavimas iš priespaudos ir skurdo yra ne kelių valstietijos sluoksnių pavertimas smulkiais buržua, o visos buržuazinės santvarkos pakeitimas socialistine“ (V. L e n i n a s. Raštai, t. 8, p. 204). Tą uždavinį įgyvendinti Lietuvos Komunistų partijai lengvino tai, kad nauja santvarka — socializmas — buvo sėkmingai kuriama Tarybų Sąjungoje, kad Lietuvoje 1918—1919 m. buvo laimėjusi Tarybų valdžia, kuri daug nuveikė valstiečių labui.

К ВОПРОСУ О ХАРАКТЕРЕ КРЕСТЬЯНСКОЙ БОРЬБЫ В ГОДЫ ГОСПОДСТВА БУРЖУАЗИИ (1919—1940)

А. ГАЙГАЛАЙТЕ

Резюме

Характер крестьянской борьбы в годы господства буржуазии (1919—1940) резко изменился. В начальный период, до провозглашения, в основном, до проведения буржуазной земельной реформы, крестьяне Литвы боролись за землю. Они требовали ликвидации остатков феодализма — сервитутов, отрубов, чинша, кабальной аренды. В борьбе за землю с помещиками и поддерживающей их буржуазной властью крестьяне использовали различные формы борьбы: писали жалобы в государственные учреждения, возбуждали судебные дела, силой занимали земли, принадлежавшие в феодальные времена их дедам и прадедам, сервитуты и другие угодья.

После осуществления земельной реформы, носившей в основном буржуазный характер, крестьяне Литвы, по образному выражению В. И. Ленина, начали вторую социальную войну. С этого времени их основными противниками стали монопольные объединения («Пеноцентрас», «Летукис», «Майстас» и др.) и финансовый капитал (земельный и др. банки), которые, опираясь на кулачество, эксплуатировали крестьянские массы. В это время крестьяне Литвы вели борьбу активными и пассивными способами: писали заявления, жалобы, судились с государственными учреждениями, главным образом с ведомствами лесного хозяйства, силой защищали свое положение и права.

В годы экономического кризиса крестьяне Литвы начали прибегать к формам борьбы промышленного пролетариата; высшим подъемом борьбы на этом этапе является забастовка крестьян Занеманья в 1935 г. В последние годы господства буржуазии крестьяне направили острие борьбы на кулачество. Участились поджоги кулацких хозяйств.

Созревание классового сознания литовского крестьянства проходило под большим влиянием того обстоятельства, что в Литве в 1918—1919 гг. существовала Советская власть, что по соседству находилось первое в мире социалистическое государство — СССР, хозяйство которого не знало кризисов и в котором строились социалистические отношения в городе и деревне. Важное значение имела проводимая Коммунистической партией Литвы большая воспитательная и руководящая работа в деревне.